

foglalja magában, de előbeszédjében megmondja, hogy 1776. március 7-én olvasták f-1; írója Tasnádi Székely András törvénytanaló ifjú volt, Szathmári Király József társa. A 224—239. lapra terjedő halotti búcsúztató után következik a tulajdonképeni párbeszéd, Király József és Szent Péter közt. Kérdi a menny kapusa, miért oly véres a teste? Király József elmondja, hogy 1776 húshagyó keddjén Pesten kurucvilág volt, zendülés, és a polgármester a német katonákat és a purgereket őrzőre rendelte. Magyar nemes ifjaknak nem volt szabad kimenni este a házukból. Sőt egyszer a prókátorok házába be is hatolt az őjárat. Ezt hat ifjú jurátus védte. Az ostrom közben egyik német a másiknak a gégéjébe lőtt. Nosza erre kiürítették a házat. Őt saját szobájából húzták ki. Lábán, fején, oldalán, nyakán megsebesítettek és börtönbe zárták. Borbélyt nem engedték hozzá. Kilenc nap mulva meghalt, de fogadja, hogy bosszút áll érte Pest városán. Az élénk dialogusú utórész a 240—44. lapig terjed. Utána Stentzel Dániel epicrisise olvasható néhány strófás magyar vers. Úgy látszik, hogy ez az eset igen megmozgatta az országot, mert a róla szóló párbeszédet Bernáth Lajos szerint 1777 november 24-én examenkor elő is adták — pedig nem alkalmas előadásra. Király József (Imre és Kubinyi Mária fia) pataki diák volt. Családfáját lásd Forgon, *Gömör-Kishont nemes csal.* 259. lapján.

GULYÁS JÓZSEF.

A «MOHÁCS» FORRÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

A *Mohács* Kisfaludy Károly költészetének kimagasló alkotása s a mohácsi vereség romantikus szemléletének művészi kifejezője. A költeménnyel kapcsolatban már régebben felvetődött az eredetiség kérdése, és több feltevés került elő a motívumok eredetét illetőleg. Egy részük történeti fejlődésen átlent és az egykorú köztudatban élő örökség; másrészüket közvetlen költő-elődök műveivel mutat kapcsolatot; a harmadik réteg Kisfaludy saját költői leleménye. Teljesen az övé természetesen a költemény művészi kompozíciója.

A romantikus szemlélet Mohácsot nemzeti nagylétünk zárókövének tekintette. A szerves fejlődés bölcselete szerint a nemzetek életében is a gyermekkort a férfikor, ezt az öregség s az elmúlás követi. A magyarság ennek a szemléletnek értelmében már túlhaladt férfikorán. Ezt a gyötrő gondolatot a herderi bajjósálat még jobban tudatosította. (V.ö. Thienemann Tivadar: *Mohács és Erasmus*. Minerva, 1924. 12—13. l.)

A mohácsi csatavesztés történetfilozófiai értelmezése már a XVIII. században két motívum körül kristályosodott ki: 1. Mohács nemzeti nagylétünk nagy temetője; 2. a pusztulás oka a nemzet tagjait egymástól elválasztó visszavonás. Mindkét motívumnak megvan a maga történeti fejlődése. Az első nyomok egyike Batsányinál található: 1. a mohácsi sík «iszonyú tere» népünk és dicsőségünk temetőhelyévé vált (*Hazafüvi aggódás*, Toldykiadás 37. l.), ahol mint egy «feneketlen s éktelen» sírban Hunnia színe-java eltűnt. (V.ö. még Kisfaludy Sándor: *Somló*, Angyal kiad. II. 176. l.; *Dobozy*, II. 269. l. és Pázmándi Horváth Endre: *Zirtz emlékezete*, 211. sor.)

2. «A vad visszavonásnak lelke dicsőségünk örökös fátyolba borítá» (Batsányi: *Hazafüvi aggódás*, Toldy kiad. 37. l.) s ez «ejtette Magyarat gyászos özönbe». (*Zirtz emlékezete*, 210 sor.) A temető-hasonlat és a «visszavonás» szökepe Batsányitól kezdve végighúzódik Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, majd Horváth Endre hazafias költészetén s Kisfaludy Károly Mohácsában ölt végső formát.

A mohácsi csata részletesebb rajzához tartozó képzethagyomány két következő fontos eleme: a tragikus sorsú Lajos király alakja és Tomori vezérségének téves beállítása. Az első, Batsányitól kezdve, külön kelléke lett a mohácsi gondolattal foglalkozó költeményeknek; Tomori szerepének téves megítélése pedig, «ki erején fellyül mer», már Kisfaludy Sándornál megtalálható (*Dobozy*). Ezek tehát szintén mint kialakult szemlélet eredményei kerültek át a Mohácsba.

Mind a négy motívum legművészebb kifejezését Kisfaludy Károlynál találjuk. A *Mohács* művészi megfogalmazása nagyobb hatással volt történelmi köztudatunk kialakítására, mint a szakszerű történettudomány kutatásai. De ugyanakkor a további hazafias költészetnek is forrásává vált; hatása Vörösmartynál, Czuczornál és még sok más költőnél is hosszú ideig érezhető. (V.ö. Rédey Tivadar: *Mohács emléke költészetünkben. Mohácsi emlékkönyv*, 1926.)

Az eddig tárgyalt motívumok történeti fejlődésen mentek át és örök-ségkép kerültek Kisfaludy Károly *Mohácsába*: a következőkben vizsgáljuk azokat, amelyeket közvetlen elődei sugalmaztak a költőnek.

A *Somlóbeli Kálmán* mester «ossziáni» dalára csak nem régen hívta fel a figyelmet Horváth János. (*Kisfaludy K. Egyetemi előadások*, 1936. 71. l.) Bár ez még 1807-ben megjelent, hatása a mohácsi csata háromszázados évfordulójának a közeledtével vált időszerűvé. Csak egy helyre kívánunk itt utalni: a magyar rabok elhurcolásának a képe, amint a szöke Duna (a *Somlóban Ister!*) habjain délfelé úsznak, mindkét költeményben azonos motívum.

Kardos Albert a *Zirtz emlékezetének* (1814) Mohácsról szóló helyeit vetette össze Kisfaludy elégiájával. (Irodalomtörténet, 1931. 238—241. l.) Szerinte az, a «visszavonás» és a mohácsi-temető kifejezéseken kívül, még egy egész motívum-sorral gazdagította a *Mohácsot*. Az említett két kifejezés multjáról már szóltunk. Pázmándi Horváth csak színezte az öröklött képeket s ezeket eposza, mint a fejlődés egyik láncszeme, a *Dobozyval* karöltve, párhuzamosan erősítette Kisfaludy Károly gondolatában.

Az egyező motívum-sor egyébként a következő:

*Ez, holtig lekötött kedves Férjének öletől,
Az, bálványának tsókjától messze szakadni
Kéntelenek, bádjadtt zokozásikat öszve lehelték.
Itt Atya, és Magzat, nedves könnyekbe merülve
Egymást gyötrötték, s élvén, gyászt sirtak előre,
És el-el ájulván által kótsolva le rogytak.
Ott egy szép tsetsemő ragadott Annjának utánna
Nyujtván kis kezeit, némán esdekle halálért.
A Pásztor nyáját, telekét a Gazda magára
Hagyván, fél holtan rejtettek szülos adúkbá.*

A megfelelő motívumok hasonlósága valóban meglepő, de van egy sokkal biztosabb feltevésünk is. A *Kesergő szerelem* III. énekében Kisfaludy Sándor a háború pusztító hatását rajzolja, miközben tömören megeleveníti a különféle szereplők sorsát is. (I. 27 l.)

*Szív a szívtől, — szülőjétől
A még nevendék legény,
A deh! férj kedvességétől,
S kiseditől. Óh szegény!
A jó barát barátjától,
Vérétől az atyafi,*

*A birtokos birtokától
Honyvától a hazafi,
Ezer kín közt szakadoz-ei, —
Sirva megy hal sorsába;
Küszködik a veszélyekkel,
Mig-odadül sirjába.*

A két hely összetartozása nyilvánvaló. Ezt a feltevést erősíti, hogy más egyezés is van a két mű között: a városok égésének rajza, vagy a rabszíjon síró ifjak képe pl. mindkét helyen azonos. Horváth János a *Somló* sugalmazását is megemlíti Pázmándi Horváth egyik hasonlatával kapcsolatban. Az átvétel külső lehetősége is akadálytalan volt. Pázmándi Horváth Téten plébánoskodott 1806—1829 között, tehát ott, ahol a Kisfaludy-testvérek apja haláláig lakott. A *Kesergő szerelem*hez különben is könnyen hozzájuthatott.

Mohácsban — írja Horváth János — talán rejtettebb a regei emlék, de benne van, mint «vitézség — szerelem» egyesített, egymásra utalt motívuma; a költeménynek jó részét teszi ki a «fiatal szívek» és a házas-társak pusztulását képszerűleg megjelenítő borongás (az elesett ifjú kedvesének aggódó várakozása, hervadása, hűsége, halála; a nőé, ki szintén utána hal elesett férjének). Mindez a szerelemnek, a magánéletnek, a regényes emberinek belejátszása a hazafiság motívumába: a regék regényes hazafisága és történetisége. (I. m. 69. l.) A *Kesergő szerelem* III. énekében e két motívum sugalmazó alapját olvashatjuk. Már rövid utalást kaptunk erre vonatkozólag, — ezt a képsort vette át Pázmándi Horváth, Közvetlen ezután már bővebben, felbontva találjuk az ifjú szerelmesek és a férjét-vesztett hölgy sorsának leírását. (I. 28. l.):

*Ott egy szép szűz, elcsüggedve,
Mint a hervadt liliom,
Csak alig él: mert temetve,
Hol sirba dült milliomm, —*

*Eltemetve van most már ott,
Választotta szívének,
Kiben öszve gyilkoltattott
Boldogsága éltének.*

Kisfaludy Károly még költőibben, még képszerűbben rajzolja az esetet. A szép szűz hervadását ő is gyenge virágéhoz hasonlítja, de ki is bővíti a képet a szerelmes lány várakozásával.

A hölgy megjelenítése bátyjánál is bővebben van leírva:

*Ott egy szép hölgy — óh szörnyűség!
Első gyermek méhében —
És már özvegy, — s nem tudgya még,
Sorsa mit mért mérgében;
Hallyad szegény: bajnok híved,
Kit oly hosszan szeretél,
De csak nem rég nyert-meg szíved, —
Az nincs többé, — már nem él.*

*Értvén ő, hogy oda híve,
Nem küzdhetik kinnyával;
Meghal, — mert meghasad szíve,
S a mi benne, vele hal.
Egy élet felgyilkoltatván,
Igy visz többet magával; —
Ama tölgy levágattatván,
Igy dült oda ágával.*

Kisfaludy Károly a híradást a paripa hazaérkezésével jeleníti meg, viszont a kép végét záró tölgy-hasonlatot is átveszi mint a közös pusztulás kifejezőjét:

A tölgy, mely zivatar közt annyiszor álla kevélyen,
Döltében viruló ágait így temeti.

A *Kesergő szerelem* és a *Mohács* két főmotívumának egyezése nyilvánvaló. Nem a *Zirtz emlékezete* ihlette tehát a két leírást, hiszen a hasonló motívum-sor oda is a *Kesergő szerelemből* került, csakhogy más helyről. Az, hogy e két regéi motívumot épen a *Himfyben* találjuk, azt is bizonyítja, hogy Kisfaludy Sándor lelkében már a *Szerelmek* írása idején mozgolódott a regeinspiráció. A Himty-féle regék «regényes hazafiságát és történetiségét» Kisfaludy Károly elégiájában ilyen szempontból kell értelmeznünk.

Természetesen ez az összehasonlítás nem von le semmit a *Mohács* érdeméből. Nem valószínű, hogy tudatos követésről van itt szó. Inspiráció ez inkább, olvasott képek feléledése, a miket már kifejlesztett történetiszemlélet szóképeivel együtt, Kisfaludy Károly fejezetti legtovább művészettel a *Mohácsban*.

MALLER SÁNDOR.

HOL VANNAK LÉVAYNAK KAZINCZY GÁBORHOZ ÍROTT LEVELEI?

Mikor Kazinczy Gábornak Lé vayhoz intézett 44 levelét az IK. 1931. évfolyamában kiadtam, a közlemény végén azt az óhajomat fejeztem ki, hogy milyen jó volna Lé vaynak Kazinczy Gáborhoz intézett leveleit is ismerni. Azóta előkerült Csonádj Sámuelnak, aki Kazinczy életrajzainak megírásával foglalkozott, néhány levele, amelyen Lé vaytól átolvasásra elkérte K. G. leveleit. A harmadik, 1886. jún. 1-ről keltezett levelének utóiratában ez olvasható: «Levelem megírása után kaptam Graven úrtól, Arthúr útján, Tekintetességednek K.-hoz írt 94 levelét.» Tehát 1886-ban volt a fővárosi adógyakornok kezében Lé vaynak Kazinczyhoz írott 94 levele. Valószínűleg Kazinczy Arthúr (ez lehet az említett Arthúr) birtokából. A levelek tehát megvoltak, talán ma is megvannak özv. Kazinczy Arthúrné pándi s beretői levéltárában, vagy Ottilia leányánál, Patay Sámuelnénál, esetleg az Akadémiában, ahova a Figyelő VII. 321. lapja szerint K. G. iratai kerültek.

GULYÁS JÓZSEF